מכל הקבוצות בעולם?! המקרה של אהדת קבוצת הכדורסל של נצר סרני

דלית לב ארי, גיל כהן ואור לונטל

תקציר

הספרות האקדמית מצביעה על מגוון רחב של מניעים, חברתיים ופסיכולוגיים, המסבירים את תופעת אהדת הספורט. חלק מהמניעים קשורים להישגיות של הקבוצה ולחיבור לקהילת אוהדים רחבה. לכן, יש לצפות למצוא מניעים אלו בעיקר אצל אוהדים של קבוצות בכירות. מנגד, קבוצות מיישובים קטנים, אשר משחקות בליגות נמוכות, אינן יכולות לענות על צרכים אלו עבור האוהדים שלהן. המחקר הנוכחי ביקש אפוא לבחון את המניעים החלופיים של אוהדים של קבוצה קטנה, ובאופן נקודתי את המקרה של אוהדי קבוצת הכדורסל הפועל נצר סרני. לשם כך אומצה גישה איכותנית, שכללה תצפיות וראיונות עם אוהדי הקבוצה. ממצאי המחקר מלמדים כי אהדת הספורט מהווה עבור משתתפי המחקר מענה לצורך בשיקוף ערך, השפעה נתפסת, אידיאליזציה ותואמות. הסיבות העיקריות לכך מצויות בקשר האישי שבין האוהדים לקבוצה, ובהיעדר ההפרדה המקובלת בין קהל הקבוצה הבית לשאר האינדיבידואלים המשתתפים במשחקים.

מילות מפתח: **נצר סרני, אוהדים, כדורסל, ליגות נמוכות**

מבוא

צפייה בספורט היא אחת מפעילויות הפנאי השכיחות ביותר בעולם כיום (James & Ridinger, 2002). אך בשונה מצפייה בטלוויזיה, שרובה פעולה פאסיבית, אנשים רבים מגיעים לאירועי ספורט שונים ממגוון רחב של מניעים, ובהם: רצון לסוציאליזציה, תחושת המקום, והרצון לתמוך כאוהדים בקבוצה האהודה (Wann et al., 2008). בחינה של הספרות המקצועית על אודות מניעי אוהדים מראה לרוב אחידות במניעים, ומציינת בעיקר בריחה מהמציאות, התלהבות, הערכה עצמית, משיכה לקבוצה, בידור, משפחתיות, אסתטיקה והזדהות (Wann et al., 2001; Theodorakis et al., 2012). עם זאת, רוב המחקרים נערכו על אוהדים של קבוצות מובילות, אשר מניעיהם קשורים לתחושות כגון שיפור בהערכה עצמית כפועל יוצא של ניצחון הקבוצה. לפיכך, יש להניח כי אוהדים של קבוצות קטנות, שאין להן קהל רב או שמשחקיהן ברמה נמוכה וללא הישגים ספורטיביים משמעותיים, מקבלים באהדתם מענה לצרכים אחרים. הנחה זאת עומדת בבסיס המאמר הנוכחי, אשר בוחן מקרה אחד שבו מניעי אהדה מסוימים אינם מקבלים מענה מהקבוצה האהודה, בשל מגוון סיבות. כלומר, המאמר בוחן מהם היתרונות האישיים והחברתיים של אוהדי קבוצה קטנה, במונחי כמות האוהדים וההישגים. חשיבות המחקר מצויה בהבנה עמוקה יותר של מניעי אהדה ביחס לנסיבות שבהן מתקיים הספורט, ובכך הוא מוסיף נדבך לטיפולוגיה של אוהדי הספורט. המאמר הנוכחי מתמקד בחקר מקרה של קבוצת כדורסל בשם "הפועל אריק נצר סרני", אשר מייצגת את קיבוץ נצר סרני, הממוקם במרכז ישראל. נכון לעת עריכת המחקר, בעונת 2020/2021, הייתה הקבוצה ממוקמת באמצע הטבלה של ליגה א' מרכז, השייכת לדרג הרביעי של הכדורסל הישראלי.

רקע תיאורטי

מניעי אהדה

בשני העשורים האחרונים, לנוכח התגברות החשיבות הכלכלית של אוהדים, חלה עלייה משמעותית במחקר האקדמי על אודות סיווג אוהדים והמניעים שלהם (Wann et al, 2008). אחד המניעים, שזכה לתשומת לב רבה, הוא הצורך הפסיכולוגי והחברתי של הזדהות עם הקבוצה. וואן (Wann, 2006a) מסווג הזדהות עם הקבוצה לשלושה סוגים: ייחוס קבוצתי, סביבתי ופסיכולוגי. ייחוס קבוצתי נטוע בהיסטוריה, במסורת ובהצלחת הקבוצה (Underwood et al., 2001), כמו גם באטרקטיביות שלה וביכולת להזדהות עם סמליה ועם שחקניה (Fisher, 1998). הסוג השני, הסביבתי, כולל את תהליך החברות (Funk & James, 2001) ואת המשחק באצטדיון ייחודי (Wann, 2006a). ואילו הסוג הפסיכולוגי מתייחס לצורך של הפרט להימצא בקבוצה נפרדת וייחודית (Branscombe et al., 1999), ולצורך בתחושת שייכות (Theodorakis et al., 2012). בהקשר זה נמצא כי יש קשר חיובי בין הזדהות עם הקבוצה האהודה ובין רווחה נפשית וסוציאלית (ערך עצמי חברתי וסיפוק מחיים חברתיים) (Wann, 2006b).

מניע נוסף הוא הבריחה מהמציאות, המתייחס לאהדה ולצפייה בספורט כהסחת דעת מהחיים (Sloan, 1989). אינדיבידואלים אשר אינם מרוצים מחיי העבודה, המשפחה או הלימודים שלהם, או שאינם מוצאים בשגרת חייהם עניין רב, יכולים למצוא מפלט באהדה, ובתקופות זמן קצרות של התמקדות באירוע ספורטיבי (Wann et al., 2008). לפיכך, שימוש בספורט כבריחה מהמציאות נעשה נפוץ יותר בזמנים מתוחים, ברמה האישית או הלאומית (Wann, 1997). מניע אחר הקשור לרגשות הפרט הוא ההתלהבות, אשר מציג את הרצון של האוהד לחוות ריגוש ועוררות כתוצאה מצריכת ספורט (Sloan, 1989). שני מניעים נוספים עוסקים בהיבטים של חברות הפרט עם קהילות נוספות: הראשון הוא הצפייה המשותפת במשחקים. באופן כללי, אוהדים מדווחים על העדפה לצפות בספורט ביחד עם אינדיבידואלים נוספים (Aveni, 1977). הצפייה המשותפת היא הזדמנות למפגש חברתי ולבילוי זמן עם חברים באצטדיון, ועבור חלק מהאוהדים אלו המניעים העיקריים לרצון לצרוך ספורט (Melnick, 1993). המניע השני העוסק בחברות הוא בילוי זמן משותף עם בני משפחה וקרובים. מכיוון שאהדת ספורט היא קבועה ואמוציונלית, צפייה משותפת היא דרך ייחודית ויעילה לבילוי זמן רב יותר עם בני משפחה אשר חולקים אותו תחום עניין (Evaggelinou & Grekinis, 1998). סוג מניעים אחרון שייך להנאה הכללית מהמשחק, הן בפן האסתטי והן כמופע בידורי. מניע הבידור מתייחס לעצם ההנאה מצפייה בספורט. נראה כי מניע זה שכיח במיוחד באהדת ספורט, שכן הוא קשור להנאה בסיסית של אינדיבידואלים, הכרוכה בתחושות ובמחשבות טובות (Gantz & Wenner, 1995). המניע הנוסף בתחום זה הוא המניע האסתטי (Hemphill, 1995). מניע זה מתייחס להנאה מעצם המראה והתנועה שקיימים בענף מסוים. יש לציין, כי למרות התפיסה המגדרית של חן ודיוק, המשויכים לעיתים קרובות לענפים אומנותיים כגון החלקה על הקרח או שחייה צורנית, ההנאה מאסתטיקה יכולה להתבטא גם בענפים אחרים, כגון חבטה בכדור גולף או בעיטה לשער (Sargent et al., 1998).

מניעי אהדה של קבוצות בליגות נמוכות

חשוב להדגיש כי הספרות על אודות מניעי אהדת ספורט עוסקת בעיקר באהדה של קבוצות גדולות עם קהילות אוהדים נרחבות. כתוצאה מכך, יש לשער כי חלק מהמניעים שתוארו לעיל יהיו בעלי חשיבות פחותה עבור אוהדים של קבוצות קטנות או לא מצליחות.

במחקרו של לורנס (Lawrence, 2016), על אהדה בליגות נמוכות, נמצאו שני מניעים דומיננטיים: הראשון הוא מניע הבריחה מהמציאות ושבירת השגרה היומיומית, והמניע הנוסף הוא קרבה גיאוגרפית לאצטדיון הקבוצה. באשר לשני מניעים אלו אין יתרון לאהדה של קבוצה גדולה או מצליחה. למעשה, כל קבוצה יכולה למלא צרכים אלו, בהתאם למיקומו של המגרש הביתי. על חשיבותו של ההיבט המרחבי ניתן ללמוד גם ממחקרם של ויליאמס וקולפילד (Williams & Caulfield, 2020), אשר מצאו קשר חיובי בין קרבה פיזית למידת החיבה שאנשים רוכשים לאחר. כך, לקבוצה המייצגת את היישוב או עיר המגורים יש סיכוי לעורר תחושות הזדהות גדולות יותר אצל האינדיבידואל. חשיבות הקרבה למגרש הביתי נסמכת על כך שהוא מהווה מבנה גשמי סמלי עבור הסביבה העירונית שבו הוא נמצא והקהילה החיה בסביבתו (לונטל, 2018). לגבי ליגות הכדורגל הנמוכות באנגליה, נמצא כי הדגשת הזהות המקומית של העיירה היא מקור מרכזי לתחושת שייכות מקומית. חיזוק תחושת השייכות המקומית חשוב מאוד בעידן הגלובליזציה, שבו שפע וצרכנות עלולים לערער אותה ((Mainwaring & Clark, 2012.

אשמור (Ashmore, 2017) מתאר במאמרו את חווית האוהדים בליגות נמוכות באנגליה כאווירה רגשית, המאפשרת אינטימיות בין האוהדים. החוויה המתוארת מנותקת מרגעי שיא רגשיים כגון שערים, ומבוססת על עצם הצפייה המשותפת במשחק. עוד מוסיף אשמור, כי אוירה אינטימית זו מייצרת מפגש מורכב יותר בין האוהדים, אשר אינו יכול להתרחש במשחקים הכוללים קהלים גדולים. היבט טכני אחד הוא ההפרדה המתחייבת בין קהלי קבוצות יריבות, אשר קיימת בליגות הבכירות. באווירה הלא מחייבת של הליגות הנמוכות, לא מודגשים מאפייני הזהות של "אנחנו והם", ויש מקום להרחבת המעגלים על סמך אהדה לספורט במקום אהדה לקבוצה (שם). תחושת היריבות המוגברת לנוכח הפרדה פיזית, היא תוצר של מגבלות וחוקים בספורט המקצועני. היעדר ההפרדה בין האוהדים לבעלי התפקידים והשחקנים בקבוצה, ובינם לבין קהל הקבוצה היריבה, יוצר תחושה של סולידריות חברתית (Williams & Caulfield, 2020). להיות אוהד של קבוצה בליגה נמוכה מתקשר לתחושה של הכרה, תחושת אותנטיות בתמיכה שהם מביעים, מחויבות רגשית וזהות עצמית. כל זאת בניגוד לאהדה בליגות הגבוהות, שבה האוהד עלול לחוש אנונימיות והיעדר אינדיבידואליות, בהיותו יחיד בתוך קבוצה של אלפי אוהדים (Connell, 2017). העדפתה של קבוצה קטנה עשויה לסמל עבור האוהדים ייחודיות ובידול חברתי, לעומת אהדה של קבוצות פופולאריות. על ידי העדפה של מושא נישתי ממצב האוהד את עצמו כבעל טעם ייחודי והתנהגות התואמת את סביבתו המצומצמת (Tomlinson, 2004).

קהילה סגורה והקיבוץ

למושג קהילה משמעויות רבות. יש הרואים בה קבוצה בעלת אינטרס משותף בלבד (Misanchuk & Anderson, 2001), ויש המתארים אותה על ידי מספר רב יותר של מאפיינים, כגון: היסטוריה,

זהות, אוטונומיה, שיתוף ורבגוניות ((Selznick, 1996. כמו כן, מרבית החוקרים רואים ביחסים הלא פורמליים והבלתי אמצעיים בין החברים את המאפיין היסודי של הקהילה (שפר ושפירא, 1992). קהילות מובחנות ביניהן ברמת הסולידריות הפנימית, במידת האינטגרציה בתוכן, ובאוטונומיה שהן מפתחות ביחס לחברה הרחבה (Masuda, 1990). קהילה סגורה היא קבוצה תרבותית, המהווה יחידה חברתית וארגונית מובחנת מסביבתה החברתית הרחבה (שהם, 2006). הקיבוץ, אשר נידון במחקר הנוכחי, הוא סוג אחד של קהילה סגורה.

המושג קיבוץ, על פי הגדרות סוציולוגיות-כלכליות מקובלות, הוא צורת חיים שבה אין התניה בין העבודה של חבר הקיבוץ ובין כמות המשאבים הניתנים לו על ידי הקיבוץ. מהפרט מצופה לעבוד ככל שהוא יכול ואילו הקיבוץ נותן לפרט כמה שהוא צריך (גץ, 2013). מבחינה ערכית, על פי רפאל ווייטמן (1986), שני ערכים מרכזיים עמדו בראשיתה של האידיאולוגיה הקיבוצית, קדמה וקהילתיות. רכיב הקדמה הוא זה הדוחף אל עבר פיתוח טכנולוגי-כלכלי ואל התנהגות רציונלית, ומנגד, רכיב הקהילתיות הוא זה הדוחף לעבר שיתופיות ושוויוניות. באשר ליחסים החברתיים בקיבוץ, טלמון-גרבר (1970) מציגה את מייסדי הקיבוץ כמי ששאפו לייצר בין החברים יחסי קרבה, אשר היוו מעין תחליף ליחסים משפחתיים. לטענתה, קיימים שני שלבים בהתפתחות הקיבוץ, וההבדל ביניהם נעוץ במידת הסולידריות (שם), כלומר במידת ההזדהות וההשתייכות שהפרטים חשים כלפי הקולקטיב. מן ההשתייכות וההזדהות עם הקולקטיב בכללותו, בשלב הראשון, אל תחושת ההזדהות עם המסגרת המשפחתית יותר, המאפיינת את השלב השני. על אף שהסולידריות החברתית פחתה עם הזמן, מספר היבטים חשובים, כמו: שוויון, שיתוף ומעורבות חברתית, הם עדיין בעלי משקל רב באידאולוגיה הקיבוצית (בן רפאל ווייטמן, 1986). שהם (2006) מתארת במחקרה את קהילת הקיבוץ על ידי מספר מאפיינים: עולם תוכן תרבותי ונורמטיבי ייחודי, המחייב את הקהילה הסגורה ונשען על דפוס תרבותי מסוים של קודים, סמלים ושפה, המעצבים תפיסה אידיאולוגית. בנוסף, בניגוד לקהילה פתוחה בעולם המערבי, שבה הערך המרכזי הוא מימוש עצמי, בקהילות סגורות התנהגות נבחנת על סמך תרומתה למטרות הקולקטיביות ולא על סמך תרומתה ליחיד. לגבי הקשר עם החוץ, קהילה סגורה מקיימת הבחנה חברתית ותרבותית בין המוגדר "אנחנו" ובין "הם", והמחויבות הראשונית של חברי הקהילה היא כלפי ערכי הקבוצה וחבריה (שם).

שיטת המחקר

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את מניעיהם של אוהדי קבוצת הפועל נצר סרני ואת החוויה שלהם כאוהדי קבוצה קטנה. לשם כך ננקטה גישה איכותנית פרשנית, שבמהותה בוחנת חוויות סובייקטיביות של בני אדם על אודות תופעה מסוימת. במחקר נעשה שימוש בשני כלים: תצפית משתתפת במשחקי הקבוצה, וראיונות עומק חצי מובנים. לתצפית, אשר בוצעה בשלב הראשון של המחקר, היו שתי מטרות: האחת, לספק פרספקטיבה ראשונית על היחסים והדינמיקה בין קהל האוהדים לקבוצת השחקנים. והשנייה, לזהות מתוך הקהל את המשתתפים הפוטנציאליים לראיונות. זאת, על סמך נוכחותם ודפוסי ההתנהגות שלהם במהלך המשחקים. בסך הכול נערכו שלוש תצפיות, במהלך משחקי בית מלאים בעונה 2020/2021. המידע מן התצפיות נאסף

באמצעות רישום פתוח של אירועים הקשורים להתנהגות האוהדים, מבחינת עידוד ומבחינת הקשרים שלהם עם אוהדים אחרים ביציע. לאחר התצפיות פנו החוקרים אל מספר אוהדים בהצעה להתראיין למחקר.

הבחירה בריאיון עומק, בשלב השני של המחקר, נועדה לבחון באופן הרחב ביותר את חוויותיהם, רגשותיהם ותפיסותיהם של האוהדים כלפי אהדת הקבוצה, ואת המניעים שלהם להגיע למשחקי הקבוצה. בריאיון נשאלו האוהדים על סיבות הגעתם למשחקים ועל חווית האהדה הסובייקטיבית שלהם. דוגמה לשאלות שנשאלו: "מדוע חשוב לך לצפות במשחקי הקבוצה?"; "מהם הרגשות העולים בך בזמן משחק?"; "איך העובדה שכל השחקנים, למעט אחד, אינם בני המקום משפיעה על העניין שלך בקבוצה?" כל ריאיון נמשך כחצי שעה עד 45 דקות. הראיונות לא הוקלטו אך תומללו בזמן אמת. הראיונות נערכו בבתי האנשים. בחלק מהמקרים התקיימו שיחות טלפון עם המרואיינים, לצורך השלמת המידע שהתקבל בראיונות.

בשל ההתמקדות במקרה מבחן יחיד, מונה אוכלוסיית המחקר רק את אוהדי קבוצת הכדורסל הבוגרת "הפועל אריק נצר סרני". שמונת האוהדים שהשתתפו במחקר היו בני 45-70, כולם מתגוררים בקיבוץ, ומלבד הזהות המקומית אין להם קשר אישי או משפחתי לקבוצה. דוגמאות לקשרים אישיים או משפחתיים לקבוצה: אוהדים שהיו שחקנים בקבוצה בעבר ורוצים להמשיך את הקשר עם המועדון, בני נוער שמשחקים בקבוצות הצעירות יותר של המועדון או אוהדים שיש להם קשר משפחתי לאחד משחקני הקבוצה או אנשי צוותה. קבוצת אוהדים מצומצמת זו מגיעה באופן עקבי למשחקי הבית של הקבוצה. שני מרואיינים אותרו על סמך היכרות מוקדמת עם אחד החוקרים, ושלושה נוספים על ידי פנייה ישירה לאחר התצפית, שמטרתה הייתה, כאמור, לאתר אוהדים מתאימים לתיאור הנ"ל. שלושה מרואיינים נוספים אותרו באמצעות שיטת כדור השלג, שנמצאה יעילה במיוחד לאיתור מרואיינים בקהילות קרובות, כדוגמת קהילת אוהדים (Noy, 2008). כל המשתתפים חתמו על מכתב הסכמה מדעת והביעו את רצונם המלא להשתתף במחקר.

הראיונות נותחו באמצעות ניתוח תמטי. שני חוקרים ביצעו בנפרד את תהליך הניתוח, שכלל הגדרת קריטריונים, הבניית תתי-התמות ותמות העל. לאחר מכן הושוו הממצאים על מנת לוודא את מהימנות התוצאות. לא נמצאו הבדלים מהותיים. הניתוח התמטי העלה מגוון תתי-תמות, ובהן: החיבור למקום, מסורת, חיבור עם אוהדים, חיבור עם שחקנים והצוות המקצועי, הקבוצה כמשפחה, בילוי משותף, ועוד. תתי-תמות אלו מוצגות דרך הפרספקטיבה של "פסיכולוגית העצמי", וכוללות התייחסות לצרכי האינדיבידואל בשלושה נושאים: מסגרת הזדהות, צפייה כתהליך חברות, ויכולת השפעה נתפסת.

ממצאים ודיון

ממצאי המחקר חולקו לשני פרקים: הפרק הראשון עוסק בצרכים האינדיבידואליים של האוהדים, אשר מתבטאים בשיקוף ערך ותואמות, ואילו הפרק השני עוסק במניעי האהדה המקובלים, אשר לטענת משתפי המחקר אינם מהווים חלק מהותי מחוויית האהדה שלהם.

צורכי האינדיבידואל ופסיכולוגיית העצמי

מהחומר שעלה מן הראיונות אפשר לראות כי עבור האוהדים קיומה של הקבוצה עונה על כמה צרכים פסיכולוגיים. בהתבסס על תיאוריית "פסיכולוגיית העצמי" של קוהוט (Kohut 1971; 1977; 1984), כפי שמסכמים אותה בייקר ובייקר (Baker & Baker, 1987), עולים ארבעה צרכים של העצמי: צורך בשיקוף ערך, השפעה נתפסת, צורך באידיאליזציה וצורך בתואמות.

1. <u>הצורך בשיקוף ערך (Mirroring)</u>: עוסק ביכולת הפרט לשקף לאחר את הרגשות והערכים, ובאמצעותה לחזק את פעולותיו. לדוגמה: אמא שמתפעלת מהציור שהילד שלה צייר בגן משקפת לילד כי מה שהוא עשה הוא בעל ערך בעיניה, ובכך עוזרת לו לפתח הערכה עצמית בריאה יותר. שיקוף ערך התבטא בכמה דרכים, לרבות בצורה ישירה, כפי שאמר ח': "אני מרגיש שמעריכים אותי ואת העבודה שלי". וכן כפי שסיפר ד' בגאווה: "אני כמו עוזר מאמן, אני מביא מים לשחקנים, הולך לדבר עם המזכירות לבדוק כמה עבירות יש לשחקן - זה לא תפקיד פורמלי אבל אני שמח לעזור". אלו עדויות לכך שצוות הקבוצה שיקף במילים או במחוות שהעבודה והנוכחות של המרואיינים חיוניות לקבוצה, ועובדה זו, על פי בייקר ובייקר (Baker & Baker, 1987), תורמת לחוויית העצמי שלהם. בנוסף, כשנשאל ח' אם הוא מרגיש שהוא משפיע בקבוצה, הוא ענה: "אין לי ספק בכך". גם ממצאי מחקרם של ויליאמס וקולפילד (Williams & Caulfield, 2020), על חווייתם של אוהדי כדורגל בליגות הנמוכות באנגליה, הראו כי כשהמאמן וצוות הקבוצה מודים לאוהדים באופן אישי על תמיכתם הדבר תורם מאוד לחיזוק ערכם העצמי. עוד נטען על ידם כי הרצון של אוהדי קבוצות הליגות הנמוכות לקבל הכרה מנוגד למתרחש בליגות הגבוהות, שבהן הזהות העצמית מטושטשת בגלל ההמון. האוהדים בליגות הנמוכות רוצים להרגיש חלק מהמועדון, ולא להיות רק לקוח שמשלם. כך גם במקרה הנוכחי, שבו ההערכה שמקבלים האוהדים באופן אישי מהמאמן, משחקנים וממנהל הקבוצה, היא אחת הסיבות לכך שהם מגיעים למשחקים. תחושות של השפעה על המשחק בקרב אוהדים אינן תופעה חדשה בספרות, ואף נמצא כי ככל שההזדהות עם הקבוצה עולה כך עולה גם תחושת ההשפעה של האוהד (Wann et al., 1994). גם במקרה הנוכחי נראה כי יש הזדהות של האוהדים עם הקבוצה ותחושת השפעה, בדומה לממצאי מחקרם של וואן ועמיתיו (שם).

צורות נוספות של שיקוף ערך, ישירות פחות, עולות מסיפורי האוהדים על הזדהות שלהם עם שחקנים בקבוצה, ומתיאורים על יכולתם להשפיע על הישגי הקבוצה. נושא ההזדהות עלה בשתי דרכים: הראשונה היא הזדהות עם תכונות אופי וצורת תקשורת המאפיינת כמה שחקנים. כך לדוגמה א' ציין שני שחקנים שהוא מעריך: "שלומי ואורון זה שחקנים טובים עם שליטה בכדור, יכולת קליעה, ומעל הכול - שחקנים שקטים שלא עושים בלגנים, את זה אני אוהב". מתוך הריאיון עם א' ניכר שהוא אדם שקט, שלא מרבה לדבר, ולכן אין זה מפתיע שהוא מתחבר לשחקנים שקטים. ד', ציין את אוהד, קפטן הקבוצה: "אוהד זה מנהיג. לא סתם הוא קיבל את סרט הקפטן,

בזכותו גם התחברתי יותר לקבוצה". ד' ציין כי אוהד מעניק יחס נעים לכולם, ושזו הרגשה טובה "להיות יחד עם השחקנים". נ' ציין כי אין שחקנים ספציפיים שהוא אוהב לראות, ועם זאת הסביר: "אני אוהב לראות את האש בעיניים של כל השחקנים, שכולם מגיעים להילחם על המגרש. לא חשוב לי לראות שחקן ספציפי אבל חשוב לי לראות את הרצון לטרוף את המגרש".

הדרך השנייה שבה עלתה הזדהות בין קבוצת האוהדים לשחקנים קשורה לאופן שבו מייצגים השחקנים את "האני הצעיר" של האוהד. קרי, התפיסה האישית הרגשית של האינדיבידואל את עצמו בגיל צעיר יותר. מתוך הראיונות עלה כי המשחק והשחקנים מעוררים באוהדים זיכרונות נוסטלגיים של עצמם, בתור שחקנים צעירים. הם נזכרים אילו רגשות עלו בהם לפני משחק ובמהלכו ואילו קשיים ניצבו בדרכם בתור שחקנים, ורואים מחדש את השחקנים הצעירים מתמודדים עם אותם קשיים ורגשות. כך לדוגמה סיפר נ': "בתור שחקן הייתי נכנס לראש נקי, למנוחה מוחלטת לפני משחק. בתור מעודד אני סקרן לראות איזה רגשות עולים בשחקנים". ד' הוסיף שכאשר הוא רואה את השחקנים ואת שחקני הנוער על המגרש הוא רואה את עצמו כנער ששיחק ברמת גן, לפני שהגיע לקיבוץ. בדומה לו, א' תיארה תחושות דומות, ונזכרה בחוויות שלה בתור ספורטאית כשהייתה צעירה.

2. <u>הצורך בהשפעה נתפסת</u>: לגבי יכולת השפעה נתפסת, מן הראיונות עלה כי האוהדים חשים שיש להם תרומה למהלכו של המשחק ולעיתים גם השפעה על קבלת ההחלטות בקבוצה. נראה כי היעדר ההפרדה במשחקי הקבוצה בין קהלי הקבוצות היריבות ובין האוהדים לשחקנים מאפשרת חלק ניכר ממניעי האהדה במקרה זה. בשונה ממשחקים בליגות הגבוהות, שבהם מתרחשת הפרדה כזו, בליגות הנמוכות לרוב ההפרדה אינה קיימת (Ashmore, 2017)). באופן דומה למתואר במאמרם של ווילימס וקולפליד (Williams & Caulfield, 2020) גם במקרה הנוכחי ניכר שהיעדר ההפרדה מוביל למפגשים ייחודיים, שלא היו יכולים לקרות במשחקים בליגות הגבוהות, שבהם יש הפרדה בין הקהלים לצוותי הקבוצות. יתר על כן, במקרה הנוכחי צוות הקבוצה מאפשר לאוהדים לשבת יחד איתם על הספסל, ובזאת מספק ממד נוסף לחיבור. ממצא זה עולה בקנה אחד עם טענותיו של קונל (Connell, 2017) באשר לרצון של האוהדים להרגיש כאינדיבידואלים בתוך המועדון, ולא להיות רק לקוח אנונימי. למעשה, הישיבה על הספסל יחד עם השחקנים מחזקת במיוחד את המניע הזה. דרך חיבור לא אופייני זה יכולים האוהדים להרגיש מוערכים על תרומתם הנתפסת לקבוצה. בנוסף, כפי שמתואר במאמרו של אשמור (Ashmore, 2017), בליגות הנמוכות נוצרת אווירה אינטימית בין קהלי הקבוצות במגרש, ובמקרה הנוכחי נראה כי גם בין האוהדים לשחקנים על הספסל. היעדר ההפרדה משרה תחושה שכל אחד יכול לפנות לכל אחד בקהל ועל הספסל, ולפצוח בשיחה. האוהדים המקומיים יכולים להתחבר אל האוהדים שאינם מקהילת הקיבוץ, על אף מאפיין ה"אנחנו והם" המתאר את הקהילה הקיבוצית, כפי שמתואר במחקר של שהם (2006).

על חשיבות טשטוש גבולות תפקידי האוהד, ועל המעבר מפעילות פסיבית של אהדה אל עבר התקרבות פיזית לספסל הקבוצה, ניתן ללמוד מתוך דבריהם של המרואיינים. כך למשל אמר ח', אשר עורך סטטיסטיקות של משחקי הקבוצה בהתנדבות: "אין לי ספק שיש לי השפעה בקבוצה, אני מרגיש שמעריכים אותי מאוד". מהריאיון עם נ' עולה כי הוא מרגיש שיש לו השפעה נרחבת יותר ושחשוב לו להיות מעורב במועדון. הוא סיפר: "אתה צריך להבין שצריך להסתכל על נצר כמועדון

כדורסל, אתה צריך שתהיה לך קבוצת כדורסל בוגרים מתפקדת שיהיה לנוער לאן לשאוף, בגלל זה אנחנו משמרים קבוצת בוגרים ברמה גבוהה למרות שלא כולם שחקנים מהקיבוץ." עוד הוא סיפר: "תשמע, אני זוכר עוד את האימונים עם אריק ז"ל (ממקימי המועדון) וגם בשביל יורם ז"ל (חלל שנפל במלחמת יום הכיפורים ועל שמו הוקם אולם הכדורסל של הקיבוץ) חשוב שתישאר מורשת של כדורסל, זה לא רק ספורט זה חינוך ומורשת לדורות הבאים [...] חשוב לי להיות חלק מהמועדון ולשמור עליו מתפקד".

ד' סיפר אף הוא כיצד לתחושתו הוא משפיע על המשחק, הן מהיציע והן מהספסל יחד עם השחקנים: "היה משחק חוץ אחד שהיו באמת אוהדים בודדים משתי הקבוצות ואני החלטתי שאני מוציא את השחקנים של הקבוצה היריבה מריכוז, אז ממש שיחקתי להם בראש. צעקתי להם כל מיני דברים שהוציאו אותם מריכוז ובסוף ניצחנו, וחלק מזה גם בזכותי". עוד הוא סיפר בגאווה: "אני כמו עוזר מאמן כזה, מביא מים, מגבות לשחקנים, הולך לראות כמה עבירות יש לשחקן מסוים במזכירות - זה לא תפקיד פורמלי אבל זה עוזר".

3. <u>הצורך באידיאליזציה</u>: היבט נוסף הקשור לערך העצמי של האוהד מצוי בצורך באידאליזציה, ועוסק בהזדקקות להערצה ולהאדרה של מישהו או משהו גדול מהפרט. על פי גישה זו קיים בכל אדם הצורך באינדיבידואל אחר שישרה עליו תחושת ביטחון ורוגע. עצם קיומה של דמות הגדולה מהפרט, שיש לה יכולת לעזור, מספקת צורך זה ואף משפיעה על הזדהותו של הפרט עמה ועם ערכיה. כך, לדוגמה, האופן שבו תיאר ד' את אוהד, קפטן הקבוצה, מראה שהוא מהווה מושא להערצה, ובכך מספק עבורו את הצורך באידיאליזציה. ממצא זה עולה בקנה אחד עם ממצאיה של סמית' (Smith, 2020), שטוענת שהספורט הוא קרקע נוחה לצמיחת הערצה בגלל ביצועיהם המרשימים של האתלטים ("קאמבק" מרשים או זריקה שנכנסת בסוף השעון). ייתכן שההערצה במקרה זה מספקת ביטחון וצורך באידאליזציה (Baker & Baker, 1987) וגם השראה, כפי שמציעה סמית' (Smith, 2020).

4. הצורך הרביעי הוא <u>צורך בתואמות</u>. צורך זה עוסק בתחושות דמיון לאחרים ושותפות עמם. על אף שקבוצת הכדורסל של נצר סרני היא קבוצה מקומית, כל שחקני הקבוצה, למעט אחד, אינם בני המקום ואינם מהווים חלק מקהילת הקיבוץ. חלק גדול מקהל האוהדים מורכב מבני משפחותיהם של השחקנים, אשר אינם תושבי המקום. בני משפחותיהם של השחקנים מתפקדים כקבוצת אוהדים אקס-טריטוריאלית, שאין לה קשר לקיבוץ פרט לעובדה שבן משפחה משחק בקבוצה הקיבוצית. עם זאת, הם מעודדים את השחקנים ואת הקבוצה, תוך זה שהם קוראים יחד עם שאר האוהדים "יאללה נצר". ניכר שזוהי קבוצת אוהדים מגובשת. מהראיונות עלה כי יש להם קבוצת וואטסאפ והם מארגנים כיבוד אחרי משחקים וימי הולדת לשחקנים. א', שהיא האוהדת (אישה) היחידה מקרב חברי הקיבוץ בני 60 ומעלה, מספרת כיצד חברה לקבוצת אוהדים זו: "יש זוג אוהדים בערך בגילי, שהם הורים של אחד השחקנים, ואנחנו בקשר מאוד טוב [...] במהלך המשחק אנחנו מדברים על המשחק, מעודדים יחד [...] זה נחמד להגיע למשחק ולפגוש אנשים שיש לך איתם משהו במשותף". נראה כי קבוצת האוהדים האקס-טריטוריאלית מאפשרת במקרה זה לא' לחוש תחושת תואמות, על ידי כך שהיא איננה האישה היחידה בקהל ושיש עוד מישהי בגילה (האישה, מקרב זוג ההורים של השחקן), שמתעניינת במשחק ושיש להן מן המשותף. בהתאם למחקרה של שהם (2006), שטוענת כי בקיבוץ יש הפרדה ברורה בין

"אנחנו" ל"הם", ושהמחויבות הראשונית היא לקיבוץ, לא היינו מצפים לראות את אוהדי הקבוצה המקומיים חוברים לאוהדים האקס-טריטוריאליים, שלמעשה אינם חלק מהקהילה. יחד עם זאת, נראה כי במקרה הנוכחי זה אכן קרה, ככל הנראה בשל יכולתו של הספורט לייצר קהילה (לונטל, 2017). דוגמה נוספת לחוויה של סיפוק הצורך בתואמות, ניתן למצוא בדבריו של ח', שתיאר כיצד המאמן, מנהל הקבוצה והוא מתלוצצים על כך שלא ישנו בלילה שלאחר המשחק: "איך דורון ומתן אומרים על משחק גורלי - הלילה אני לא אישן, לטוב או לרע". ח' מעיד על עצמו כי לעיתים הוא לא מצליח להירדם בלילה שאחרי משחק בגלל ההתרגשות. ההכרה בכך שיש אנשים נוספים שחולקים איתו את אותן תחושות ואת קשיי הירדמות מאפשרת לו להזדהות איתם ולחוש תחושה של תואמות.

בהקשר של צורך בתואמות ניתן לדון גם בתהליך החברות, המתרחש תוך צפייה משותפת במשחקי הקבוצה. קבוצת האוהדים האקס-טריטוריאלית באה במגע עם קהל האוהדים המקומי ולמעשה מאפשרת לאוהדים המקומיים להצטרף למסגרת חברתית נוספת. בהתאם למקרה שתואר לעיל, א' מוצאת את העניין והקשר החברתי שלה דווקא עם אוהדים שאינם מהקיבוץ, ולא עם אוהדים בני גילה מקרב בני הקיבוץ. קבוצת האוהדים האקס-טריטוריאלית, הכוללת בתוכה גם נשים, מאפשרת לה ליצור קשר חברתי שייתכן שלא הייתה מצליחה לקיים בקבוצת האוהדים המקומית, המורכבת מגברים בלבד. אפשר להקביל במידת מה בין הצורך בתואמות לצורך בהשתייכות, כפי שעולה ממאמרם של תיאודוראקיס ועמיתיו (Theodorakis et al., 2012), המתאר את הצורך בהשתייכות כחלק מהזדהות, וכמניע אהדה בליגות גבוהות. גם כאן צורך זה מקבל מענה בייחוס הקבוצתי, כרכיב של הזדהות, כשהאוהד מזדהה עם היסטוריית המועדון ועם שחקני הקבוצה (ראה: Wann, 2006a). נ', לדוגמה, תיאר את המורשת שהותירו מקימי המועדון וחלל צהל ששיחק בקבוצה באופן שמראה על הזדהות עם היסטוריה משותפת. באופן דומה, ח', שעובד בארכיון הקיבוץ, דיבר על כך שצריך להעביר הלאה את המורשת של הקבוצה ושל הקיבוץ.

מניעי אהדה שלא התבטאו בקרב משתתפי המחקר

המניעים שנזכרו לעיל, של הזדהות, חברות ותחושת השפעה, נמצאו דומיננטיים במיוחד. עם זאת, יש מניעי אהדה מוכרים אחרים שלא באו לידי ביטוי בראיונות. כך, לדוגמה, מניע של ריגוש ועוררות, אשר מצוין בספרות כמניע של אוהדים להגיע למשחקים בליגות הגבוהות (Sloan, 1989), לא הופיע כלל בחקר המקרה הנוכחי. יתר על כן, בכל הראיונות ציינו האוהדים כי כשהיו צעירים יותר הם היו יותר מעורבים רגשית במשחק. הדבר התבטא בתגובות רגשיות חיוביות ושליליות קיצוניות, בהתאם לתוצאות המשחק, ובאהדה אקטיבית עד כדי צעקות על השופטים. לא אחת עלה בראיונות הביטוי "הגיל עושה את שלו", בהתייחס לעובדה שכיום, כשהם מבוגרים יותר, הם מתרגשים פחות מהמשחקים. ממצא זה עולה בקנה אחד עם מחקרם של טודר-אלון ועמיתיו (Toder-Alon et al., 2019), המציינים כי ישנה קורלציה שלילית בין גיל לאגרסיביות, וקורלציה חיובית בין גיל לנטייה לקבלה. ייתכן שבשל גילה המבוגר יחסית של אוכלוסיית המחקר (45-70) יש קבלה רחבה יותר של הדברים כפי הווייתם, וכן סף ריגוש גבוה יותר. יתר על כן, ייתכן כי מניע זה איננו רלוונטי עבורם עוד, כחלק מחוויית האהדה.

מניע נוסף, שלכאורה אינו מקבל ביטוי בחקר מקרה זה, הוא השתקפות בהצלחת הקבוצה, וכתוצאה מכך עלייה בערך העצמי של האוהד. במאמר של הירט וקלרקסון (Hirt & Clarckson, 2011) ציינו החוקרים כי העלאת הערך העצמי דרך השתקפות בהצלחת הקבוצה הוא אחד המניעים המרכזיים לאהדה. במקרה הנוכחי משחקת קבוצת הכדורסל בליגה א' (הליגה השנייה מהסוף במדרג הארצי), ובשנים האחרונות ממוקמת באמצע הטבלה בלי סיכוי רב לעלות ליגה. נראה שלמרות שהאוהדים לא יכולים ליהנות מהצלחות הקבוצה הם מקפידים להגיע למשחקים השונים. תגובתו של נ' עשויה לספק את התשובה לשאלה כיצד נתפסת הקבוצה בעיני האוהדים כקבוצה מצליחה למרות שהישגיה אינם משקפים זאת: "תשמע, אנחנו לא רוצים לעלות ליגה, מבחינתנו להיות באמצע הטבלה זו ההצלחה. אנחנו לא יכולים להעמיד קבוצה לליגה הארצית, אין לנו מספיק משאבים לזה. מבחינתנו, עצם זה שיש קבוצה בוגרת, שהנערים יכולים לשאוף אליה, זו ההצלחה". מוסיף על זאת ח': "הייתה לנו אפשרות פעם לעלות ליגה אבל זה לא אפשרי מבחינה תקציבית עבורנו, לכן אנחנו לא מכוונים לעלות ליגה". נראה כי עבור האוהדים מועדון הכדורסל הוא מעבר לספורט, למעשה, הוא מורשת ותרבות שחשוב להם להנכיח בקיבוץ. מבחינתם, הצלחה היא המשך קיום הפעילות השוטפת של המועדון. כפי שהוזכר לעיל, הקבוצה נוטעת בהם הרגשה של חוזקה ותחושת שייכות. מניעי אהדה אחרים, שעלו בסקירתם של וואן ועמיתיו (Wann et al., 2008), כגון: בריחה מהמציאות, אסתטיקה ובידור, כן צוינו באופן ישיר או עקיף, אך היו משניים בלבד בהשוואה למניעים של הזדהות, חברות והשפעה נתפסת.

לסיכום, ממצאי המחקר מלמדים כי מניעי האהדה המתוארים בספרות תואמים רק בחלקם את חקר המקרה הנוכחי. הסיבה לכך מצויה במיקום הקבוצה בליגה נמוכה, או בכך שהיא מייצגת קהילה קטנה ומגובשת באופן יחסי. ראשית, על פי שהם (2006), לא היינו מצפים שאוהדי הקבוצה יזדהו ויתמכו בשחקנים שאינם חלק מקהילת הקיבוץ, במיוחד כאשר הם אינם מקושרים להצלחה ספורטיבית. שנית, לא היינו מצפים לראות אפקט של השתקפות בהצלחת הקבוצה אצל קבוצת אמצע טבלה בליגה נמוכה או לפחות לא באופן שבו הספרות מתייחסת לתפיסה של הצלחה בספורט. נראה שהחידוש המשמעותי ביותר העולה מחקר מקרה זה הוא החשיבות המכרעת של היעדר ההפרדה והחציצה בין קהלי האוהדים לשחקנים, מצב שמאפיין במידה רבה את חווית האהדה כפי שהיא עולה מן הממצאים. פתיחות מרחבית זאת, אפשרה מפגשים לא אופייניים בספורט, כגון קשר מיידי עם השחקנים והצוות, ומפגש ייחודי עם קבוצת האוהדים היריבה והקבוצה האקס-טריטוריאלית, שאינה חלק מקהילת הקיבוץ. קרבה מרחבית וחברתית זו יכולה לענות על מספר צרכים פסיכולוגיים ולחפות על היעדרם של מניעי אהדה אחרים, שאינם מקבלים ביטוי משמעותי. מחקר זה מהווה מחקר ראשוני על תופעה אשר לא זכתה להתייחסות רחבה בספרות. מעבר לערך התיאורטי של מיפוי מניעים פסיכולוגיים וחברתיים בהקשר הנידון, למחקר זה ייתכנו השלכות יישומיות, אשר נוגעות להיבטי ניהול ושיווק ספורט חובבני או חצי מקצועני. יש לציין כי בנוסף לאיכות הקבוצה ולהצלחה שלה יש להתייחס גם להקשרים תרבותיים ייחודיים של אהדה. לכן, אין מן הנמנע כי בחינת מקומות בעלי צביון התיישבותי וחברתי אחר, כמו גם בחינת ענפי ספורט אחרים, ידגישו מניעים מסוימים על פני אחרים, כפי שניתן היה לראות במאמר זה.

מקורות

גץ, ש' (2013). הקיבוץ על דרכים מתפצלות. **מגמות, מ"ט(1)**, 177-180.
טלמון-גרבר, י' (1970). **יחיד וחברה בקיבוץ: מחקרים סוציולוגיים**. מאגנס, האוניברסיטה העברית.
לונטל, א' (2017). ספורט קהילתי: המשמעות החברתית-מרחבית של אולם הספורט 'בית ציפורי' בכפר גלעדי. **אופקים בגיאוגרפיה, 91-92**, 134-151.
לונטל, א' (2018). תוספת זמן: אוהדים, שימור ומורשת הספורט בישראל. **רוח הספורט, 4**, 1-24.
רפאל, א' ווייטמן, ס' (1986). נשים וצמיחתה-מחדש של המשפחה בקיבוץ. **מגמות, כ"ט**(3), 306-320.
שהם, א' (2006). **החצר האחורית: סטייה ופיקוח חברתי בקיבוץ**. יד טבנקין, המכללה האקדמית אשקלון.
שפר, י' ושפירא, ר' (1992). **החברה הקיבוצית: שינוי והמשכיות** (יחידה 9). האוניברסיטה הפתוחה.

Ashmore, P. (2017). Of other atmospheres: Football spectatorship beyond the terrace chant. *Soccer & Society, 18*(1), 30-46.
Aveni, A. F. (1977). The not-so-lonely crowd: Friendship groups in collective behavior. *Sodometry, 40*, 96-99.
Baker, H. S., & Baker, M. N. (1987). Heinz Kohut's self psychology: An overview. *American Journal of Psychiatry, 144*(1), 1-9.
Branscombe, N. R., Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (1999). The context and content of social identity threat. in Ellemers, N., Spears, R. and Doosje, B. (Eds.), *Social identity* (pp. 35-58). *Blackwell, Oxford UK*.
Connell, J. (2017). Groundhopping: Nostalgia, emotion and the small places of football. *Leisure Studies, 36*(4), 553-564.
Evaggelinou, C, & Grekinis, D. (1998). A survey of spectators at the International Stoke Mandeville Wheelchair Games. *Adapted Physical Education Quarterly, 15,* 25-35.
Fisher, R. J. (1998). Group-derived consumption: The role of similarity and attractiveness in identification with a favorite sports team. *Advances in Consumer Research, 25*(3), 283–288.
Funk, D. C., & James, J. (2001). The psychological continuum model: A conceptual framework for understanding an individual's psychological connection to sport. *Sport Management Review, 4*(2), 119–150.
Gantz, W., & Wenner, L. A. (1995). Fanship and the television sports viewing experience. *Sociology of sport journal, 12,* 56-74.
Hemphill, D. A. (1995). Revisioning sport spectatorism. *Journal of the Philosophy of Sport, 22*(1), 48-60.
Hirt, E. R., & Clarckson, J. J. (2011). The psychology of fandom. In L. R. Kahle, & A. G. Close (Eds.), *Consumer behaviour knowledge for effective sports and event marketing* (pp. 59-85). Routledge.

James, J. D., & Ridinger, L. L. (2002). Female and male sport fans: A comparison of sport consumption motives. *Journal of Sport Behavior, 25*, 260-278.
Kohut, H. (1971). *The analysis of the self.* International universities press.
Kohut, H. (1977). *The restoration of the self*. International universities press.
Kohut, H. (1984). *How does analysis cure?* University of Chicago press.
Lawrence, S. (2016). "We are the boys from the black country!" (Re) Imagining local, regional and spectator identities through fandom at Walsall football club. *Social & cultural geography, 17*(2), 282-299. doi:10.1080/14649365.2015.1059481.
Mainwaring, E., & Clark, T. (2012). 'We're shit and we know we are': Identity, place and ontological security in lower league football in England. *Soccer & Society, 13*(1), 107-123.
Masuda, Y. (1990). *Managing in the information society: Releasing synergy Japanese style*. Oxford, Basil Blackwell.
Melnick, M. J. (1993). Searching for sociability in the stands: A theory of sports spectating. *Journal of Sport Management, 7,* 44-60.
Misanchuk, M., & Anderson, T. (2001). *Building community in an online learning environment: Communication, cooperation and collaboration*. https://eric.ed.gov/?id=ED463725
Noy, C. (2008). Sampling knowledge: The hermeneutics of snowball sampling in qualitative research. *International Journal of social research methodology, 11(*4), 327-344.
Sargent, S. L., Zillmann, D., & Weaver, J. B. III. (1998). The gender gap in the enjoyment of televised sports. *Journal of Sport & Social Issues, 22,* 46-64.
Selznik, P. (1996). In search of community. In W. Vitek, & W. Jackson (Eds.), *Rooted in the Land: Essays on community and place* (pp. 195-203). Yale University Press.
Sloan, L. R. (1989). The motives of sports fans. In J. D. Goldstein (Ed.), *Sports, games and play: Social and psychosocial viewpoints* (2nd ed.) (pp. 175-240). Lawrence Eribaum Associates.
Smith, T. A. (2020). On a pedestal—Sport as an arena for admiration. *Sport, ethics and philosophy, 14*(1),4-25. https://doi.org/10.1080/17511321.2018.1493527
Theodorakis, N. D., Wann, D. L., Nassis, P., Luellen, T. B. (2012). The relationship between sport team identification and the need to belong. *International Journal of Sport management and marketing,* 12(1/2), 25-38. http://dx.doi.org/10.1504/IJSMM.2012.051249
Toder-Alon, A., Icekson, T., & Shuv-Ami, A. (2019). Team identification and sports fandom as predictors of fan aggression: The moderating role of ageing. *Sport Management Review, 22*(2), 194-208.
Tomlinson, A. (2004). Pierre Bourdieu and the sociological study of sport: Habitus, capital and field. In R. Giulianotti (Ed.), *Sport and modern social theorists* (pp. 161-172). Palgrave Macmillan.

Underwood, R., Bond, E., & Baer, R. (2001). Building service brands via social identity: Lessons from the sports marketplace. J*ournal of Marketing Theory and Practice, 9*(1), 1-13.
Wann, D. L. (1997). *Sport psychology.* Prentice Hall Press.
Wann, D. L. (2006a). The causes and consequences of sport team identification. In A. A. Raney, & J. Bryant (Eds.), *Handbook of Sports and Media* (pp.331–352). Erlbaum, Mahwah.
Wann, D. L. (2006b). Understanding the positive social psychological benefits of sport team identification: The team identification – Social psychological health model, Group Dynamics. *Theory, Research and Practice, 10*(4), 272–296.
Wann, D. L., Dolan, T. J., MeGeorge, K. K., & Allison, J. A. (1994). Relationships between spectator identification and spectators' perceptions of influence, spectators' emotions, and competition outcome. *Journal of Sport and Exercise Psychology,16*(4), 347-364.
Wann, D. L., Melnick, M. J., Russell, G. W., & Pease, D. G. (2001). Sport fans: The psychology and social impact of spectators. *Routledge press.*
Wann, D. L, Zapalak, R. K., Grieve, F. (2008). Motivational profiles of sport fans of different sports. *Sport Marketing Quarterly, 17*(1).
Williams, J. & Caulfield, P. (2020) 'Why do I want to go and watch that?' English non-league football fans in the Premier League era. *Sport in Society, 23*(5), 901-919. https://doi.org/10.1080/17430437.2019.1591374